# GIÁ TRỊ DI SẢN VĂN HÓA ÓC EO - GÒ THÁP (ĐỒNG THÁP) TRONG BỐI CẢNH VĂN HÓA NAM BỘ

**NGUYỄN THỊ TUYẾT MINH**
**Trường Đại học Đồng Tháp**

*Nhận bài ngày 15/3/2025. Sửa chữa xong 22/3/2025. Duyệt đăng 04/4/2025.*

***Abstract***

*Go Thap (Dong Thap) is a key center of the Oc Eo culture, linked to a small polity under the Kingdom of Funan that existed in Southern Vietnam over 1,500 years ago. Archaeological remains at the site clearly demonstrate the religious beliefs, production technologies, and social organization of ancient communities. This paper examines three major cultural values religion, material heritage, and the potential for cultural tourism and compares them with Cham culture to highlight Gò Tháp's unique identity and inform strategies for heritage preservation in the context of global integration.*

***Keywords:*** *Values, Oc Eo culture, Go Thap, Southern Vietnam's cultural heritage.*

## 1. Đặt vấn đề

Văn hóa Óc Eo là một nền văn hóa khảo cổ hình thành và phát triển từ thế kỷ I đến thế kỷ VII sau Công nguyên ở vùng châu thổ Nam Bộ, được xem là biểu hiện vật chất còn lại - một thực thể chính trị lớn gắn liền với vương quốc cổ Phù Nam có ảnh hưởng sâu rộng trong lịch sử Đông Nam Á; Gò Tháp (Đồng Tháp) là một trong những di chỉ văn hóa Óc Eo tiêu biểu, được công nhận là di tích quốc gia đặc biệt. Các di vật tìm thấy nơi đây được giới chuyên gia trong và ngoài nước đánh giá cao sự phong phú về loại hình, chất liệu độc đáo và nghệ thuật chế tác tinh xảo; phản ánh rõ nét đời sống văn hóa, tín ngưỡng và sự giao thoa với nhiều nền văn minh trong khu vực, góp phần làm rõ quá trình khai phá và phát triển vùng Nam Bộ. Trong phạm vi bài viết, tác giả tập trung làm rõ ba giá trị nổi bật: 1) Tôn giáo - tín ngưỡng; 2) Di sản vật chất; 3) Tiềm năng du lịch văn hóa địa phương; từ đó, đối chiếu với văn hóa Champa nhằm nhấn mạnh bản sắc riêng của Gò Tháp và công tác bảo tồn, phát huy giá trị di sản trong bối cảnh hội nhập hiện nay.

## 2. Nội dung nghiên cứu

### *2.1. Văn hóa Óc Eo ở Nam Bộ*

Phát hiện đầu tiên về văn hóa Óc Eo được thực hiện năm 1944 tại cánh đồng Ba Thê (An Giang) bởi nhà khảo cổ người Pháp L. Malleret. Sau 1975, nhiều cơ quan nghiên cứu trong và ngoài nước đã tiếp tục khảo sát, khai quật đã phát lộ hệ thống di tích phân bố rộng khắp vùng đồng bằng sông Cửu Long trải dọc theo sông Mê Kông và Đồng Nai. Các di tích đền tháp, nền nhà, kênh cổ, cư trú trên giồng gò, mộ táng cùng hệ thống di vật đa dạng tượng thờ, vàng lá, gốm, công cụ và đồ trang sức cho thấy trình độ kỹ thuật cao, tín ngưỡng phong phú và tổ chức xã hội phát triển; thể hiện rõ bản sắc cư dân bản địa và mang đậm dấu ấn giao lưu với các nền văn minh lớn trong khu vực, đặc biệt là Ấn Độ cổ đại.

### *2.2. Văn hóa Óc Eo ở Gò Tháp (Đồng Tháp) và các giá trị tiêu biểu*

*2.2.1. Văn hóa Óc Eo ở Gò Tháp (Đồng Tháp)*

Nằm trong vùng Đồng Tháp Mười, Gò Tháp là trung tâm khảo cổ hội tụ các giá trị văn hóa dân tộc,

*Email: nguyenthituyetminh@dthu.edu.vn*

lịch sử - tôn giáo và tiềm năng du lịch; các di tích và di vật văn hóa Óc Eo phân bố dày đặc quanh các gò đất cao, trên diện tích khoảng 50ha thuộc ấp 1, xã Tân Kiều, huyện Tháp Mười; hiện vật và tư liệu khảo cổ hiện được bảo quản tại Bảo tàng Tổng hợp Đồng Tháp, Bảo tàng Lịch sử TP. Hồ Chí Minh và Khu di tích Gò Tháp. Dựa trên những cứ liệu vật chất và văn bản cổ, Gò Tháp được khẳng định là trung tâm văn hóa - tôn giáo lớn của Nam Bộ xưa, là điểm giao thoa giữa văn hóa bản địa và ảnh hưởng Ấn Độ giáo trong không gian văn hóa Óc Eo. Việc phát hiện Gò Tháp bắt đầu từ cuối thế kỷ XIX, khi thanh tra Pháp Silvestre công bố các dấu tích kiến trúc cổ, gồm bánh xe đá và nền móng tháp tại khu vực "Prasat Pream Loven" (Chùa Năm Gian). Sau đó các nhà khảo cổ học Pháp phát hiện bia ký K5 bằng chữ Phạn, ghi lại sự kiện vua Phù Nam Jayavarman (470-513) cử thái tử Gunavarman cai quản vùng đất này và dâng cúng hai bàn chân thần Vishnu, minh chứng cho vai trò tín ngưỡng của Gò Tháp trong vương quốc Phù Nam. Từ cứ liệu đó các nhà khoa học khảo cổ khẳng định, trong tổng thể các di tích Óc Eo ở Nam Bộ, Gò Tháp nổi bật về quy mô, tính đa dạng và chiều sâu văn hóa, làm sáng tỏ các giá trị tiêu biểu của di sản văn hóa Óc Eo tại địa phương; là trung tâm văn hóa - tôn giáo quan trọng với ba loại hình di tích chủ yếu: cư trú, kiến trúc tôn giáo và mộ táng; các di vật như tượng Phật gỗ, tượng thần Hindu, hiện vật vàng, đồ gốm, công cụ sản xuất… cho biết trình độ kỹ thuật và tín ngưỡng phát triển cao của cư dân cổ xưa.

*2.2.2. Các giá trị tiêu biểu của văn hóa Óc Eo - Gò Tháp (Đồng Tháp)*

*a. Văn hóa Óc Eo - Gò Tháp: Trung tâm tôn giáo và tiểu quốc Phù Nam:* Từ sau năm 1975, nhiều đợt khảo sát và khai quật tại khu di tích Gò Tháp đã làm sáng tỏ vai trò trung tâm tôn giáo của nơi đây trong không gian văn hóa Óc Eo gắn liền với quốc gia cổ Phù Nam, hàng loạt di tích kiến trúc tôn giáo như đền thờ, giếng thần, ao thần, đường nghi lễ, kết hợp với các khu cư trú và xưởng chế tác thủ công, đã được phát hiện. Gò Tháp không chỉ là nơi thờ phụng của một tôn giáo duy nhất mà là không gian giao thoa giữa Hindu giáo và Phật giáo trong bối cảnh văn hóa Óc Eo; đền thần Mặt trời với cấu trúc đá hình tròn và biểu tượng mặt trời tám tia bằng vàng, tượng thờ bằng gỗ và đá phản ánh rõ sự phát triển đa dạng của đời sống tín ngưỡng, bộ sưu tập tượng Phật bằng gỗ cũng cho thấy nơi đây từng là trung tâm tạc tượng lớn, có khả năng cung cấp sản phẩm tín ngưỡng cho cả vùng đồng bằng sông Cửu Long thời cổ. Những dữ liệu khảo cổ học đã minh chứng Gò Tháp giữ vị trí đặc biệt trong hệ thống các trung tâm đô thị - tôn giáo của văn hóa Óc Eo ở Nam Bộ. Những di tích và hiện vật tại đây không chỉ góp phần phục dựng diện mạo đời sống vật chất và tinh thần của cư dân cổ mà còn là nguồn sử liệu quan trọng cho nghiên cứu lịch sử - văn hóa - tộc người trong khu vực.

*b. Văn hóa Óc Eo - Gò Tháp: Dấu tích Văn minh cổ Nam Bộ:* Được biết đến từ cuối thế kỷ XIX qua các cuộc khảo sát của các học giả Pháp, khu di tích Gò Tháp đã sớm ghi nhận những phát hiện quan trọng như kiến trúc đền tháp, tượng thờ, bia ký và văn tự cổ. Sau năm 1975 tới nay, các nhà khảo cổ Việt Nam đã tiến hành nhiều đợt khai quật quy mô, từng bước làm sáng tỏ tính chất và giá trị văn hóa - lịch sử của Gò Tháp. Hệ thống di tích và di vật Óc Eo ở Gò Tháp là nguồn sử liệu gốc có giá trị đặc biệt, góp phần phục dựng chân thực đời sống vật chất - tinh thần và khẳng định vai trò trung tâm của Gò Tháp trong không gian văn hóa cổ Nam Bộ. Các cuộc khai quật đã phát hiện dấu tích sinh hoạt của cư dân cổ như bếp lửa, gốm ám khói, xương động vật, hạt lúa, vỏ dừa, gỗ có dấu vết gia công, hệ thống cọc nhà sàn… cùng với nhiều hiện vật tín ngưỡng gồm tượng Phật bằng gỗ, tượng thần Vishnu bằng đá, Linga - Yoni, đồ gốm, bàn mài và công cụ sản xuất. Đặc biệt là hơn 400 hiện vật vàng, trong đó bộ sưu tập 49 hiện vật đã được Tổ chức Kỷ lục Việt Nam công nhận là lớn nhất trong các phát hiện về vàng Óc Eo tại Việt Nam có giá trị nghệ thuật và kỹ thuật chế tác. Nhiều hiện vật độc bản, thể hiện trình độ thẩm mỹ cao và phản ánh đời sống tín ngưỡng, tâm linh đa dạng của cư dân cổ; các hiện vật bằng đá, đồng, gỗ, đồ trang sức, tượng thờ phát hiện tại Gò Tháp và rải rác khắp vùng Nam Bộ đã cho thấy sự giao thoa sâu sắc giữa văn hóa bản địa với các nền văn hóa lớn như Ấn Độ, Trung Hoa và Đông Nam Á hải đảo.

*c. Văn hóa Óc Eo - Gò Tháp: Tài nguyên phát triển du lịch văn hóa:* Văn hóa Óc Eo ở Gò Tháp (Đồng Tháp) có những đặc trưng riêng trong sự hình thành và phát triển của nền văn hóa các dân tộc đang sinh sống ở Nam Bộ; khai thác tối đa những giá trị, tiềm năng và thế mạnh của di tích Quốc gia đặc biệt Gò Tháp sẽ là nguồn tài nguyên thu hút khách du lịch trong và ngoài nước với chủ đề *"Vương quốc sen,*

*văn hóa, tâm linh và Thiền học"* đã được xác định trong đề án của tỉnh và hướng di sản Văn hóa Óc Eo ở Gò Tháp (Đồng Tháp) *ghi danh Di sản văn hóa Thế giới* vì chứa đựng những giá trị vô cùng to lớn của dân tộc trong quá khứ; là tài sản vô giá của thời đại trước để lại; nguồn lực quan trọng góp phần vào sự phát triển kinh tế - xã hội của địa phương, thực hiện mục tiêu xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiên tiến đậm đà bản sắc dân tộc, giữ vững khối đại đoàn kết giữa các dân tộc, xây dựng môi trường văn hóa lành mạnh làm động lực thúc đẩy sự phát triển của đất nước trong thời kỳ đổi mới.

***2.3. Văn hóa Óc Eo và Văn hóa Champa: Tương đồng và khác biệt***

*2.3.1. Tương đồng*

Văn hóa Champa *(vùng Nam Trung Bộ - Việt Nam)* trong mối liên hệ với văn hóa Óc Eo - Gò Tháp (Đồng Tháp) có nét tương đồng do cùng chịu ảnh hưởng từ Ấn Độ, nhất là về tôn giáo, kiến trúc và đời sống cư dân, tuy nhiên, mỗi nền văn hóa vẫn giữ được bản sắc riêng.

Về lựa chọn địa hình đặc thù để xây dựng trung tâm tín ngưỡng: vùng đồng trũng (Gò Tháp - Đồng Tháp Mười) và thung lũng khép kín (Mỹ Sơn - Quảng Nam) đều chịu ảnh hưởng sâu sắc từ Ấn giáo và gắn với thương mại đường biển; loại hình đồ gốm phong phú, hoa văn trang trí tinh xảo và các lá vàng khắc hình thần linh trong nền kiến trúc.

Về đời sống cư dân, cả hai đều sinh sống trên nhà sàn gỗ quanh các gò cao hoặc chân núi, khai thác nông nghiệp bằng hệ thống kênh mương mùa vụ, di chuyển bằng thuyền và sử dụng nhiều vật dụng đặc trưng vùng sông nước; nhiều di tích và hiện vật của hai nền văn hóa đã bị chôn vùi hoặc hư hại, song những dấu tích còn lại vẫn cho thấy mối liên hệ chặt chẽ về không gian văn hóa.

*2.3.2. Khác biệt*

*a. Văn hóa Óc Eo - Gò Tháp mang đậm bản sắc cư dân vùng trũng Đồng Tháp Mười*: Thể hiện qua kiến trúc đền thờ "*Có mặt bằng hình chữ nhật, với quy mô lớn hơn đền Chăm* [1, tr. 313]; Những cổ vật, di vật, di tích kiến trúc cổ được khai quật và phát hiện của văn hóa Óc Eo tại Gò Tháp (Đồng Tháp) tập trung ở chân Gò Minh Sư *"Có chứa nhiều hiện vật liên quan đến cảnh sinh hoạt và cư trú của người xưa như vết tích bếp lửa, những mảnh nồi nám khói, những thanh củi cháy dở… những dấu vết sản xuất thủ công của nghề thủy tinh và chế tác kim loại cũng được nhận thấy ở khu vực này"* [1] mang ý nghĩa quan trọng về văn hóa, lịch sử, tôn giáo, kiến trúc nghệ thuật; như một cột mốc để xác định giai đoạn phát triển, có sức hút đối với các nhà khoa học trong và ngoài nước khi nghiên cứu tổng thể về lịch sử, văn hóa của vùng đồng bằng hạ lưu Sông Mê Kông cũng như với lịch sử Đông Nam Á cổ đại. Những bằng chứng khảo cổ tại Gò Tháp không chỉ cho thấy cấu trúc một trung tâm cư trú - tôn giáo mà còn phản ánh sinh động tiến trình giao lưu văn hóa và khai mở vùng đất Tháp Mười. Đời sống tôn giáo phát triển đã tạo nên quần thể kiến trúc tín ngưỡng quy mô với nhiều di vật có giá trị cao về kỹ thuật và nghệ thuật, góp phần khẳng định Gò Tháp là một trung tâm tôn giáo lớn và là thủ phủ của một tiểu quốc thuộc vương quốc Phù Nam ở Nam Bộ; cảnh quan kiến trúc được bảo tồn nguyên vẹn, công tác phục dựng đảm bảo tính chính xác khoa học, không làm biến dạng kết cấu ban đầu được phát lộ của phế tích *"Đây là minh chứng vật chất rõ ràng về một xã hội thịnh vượng cả trên các mặt kinh tế, văn hóa, xã hội, khoa học, nghệ thuật"* [1, tr. 323].

*b. Đền Champa nhỏ hơn so với kiến trúc đền Óc Eo - Gò Tháp (Đồng Tháp):* Qua phát lộ dấu tích các nền móng cho thấy kiến trúc đền Champa nhỏ hơn so với kiến trúc đền Óc Eo - Gò Tháp (Đồng Tháp), Ấn Độ giáo ảnh hưởng khá mạnh mẽ ở Champa từ niềm tin, hệ tư tưởng, tư duy kĩ thuật đến trang phục đời thường cộng với yếu tố dân gian hóa nên trở thành bản sắc riêng của Champa. Trong so sánh hiện vật vàng các nhà khoa học đều nhận định chất liệu đồ vàng Óc Eo tốt hơn Champa rất nhiều, về mô tuýp trang trí theo tín ngưỡng thần Shiva của cư dân Champa trên lá vàng thì có những nét giống nhau, tuy nhiên, hiện vật vàng tìm thấy trong các di tích tháp Chăm có một số lượng không nhỏ nhưng do nhiều lý do khách quan và chủ quan nên hiện nay không còn nữa, thế hệ sau chỉ biết về chúng qua tư liệu ghi chép của những người nghiên cứu trước.

*c. Di sản văn hóa Chăm là kho tàng giàu tiềm năng cho phát triển du lịch văn hóa tại vùng Nam Trung Bộ*: Với quần thể đền tháp Mỹ Sơn (Di sản Văn hóa thế giới), làng gốm Bàu Trúc lâu đời, lễ hội Ka tê độc đáo và các loại hình múa quạt nghi lễ gắn với tín ngưỡng dân gian, văn hóa Chăm thể hiện sự kết tinh hài hòa giữa tín ngưỡng, nghệ thuật và đời sống cộng đồng. Chính sự dung hòa ấy đã tạo nên bản sắc riêng biệt, góp phần định hình thương hiệu du lịch văn hóa của khu vực trong quá trình hội nhập và phát triển bền vững. Di sản văn hóa Óc Eo - Gò Tháp (Đồng Tháp) không chỉ mang giá trị khảo cổ học mà còn là nguồn lực quan trọng trong phát triển du lịch văn hóa Nam Bộ. Tuy nhiên, nhận thức đúng vai trò của di tích khảo cổ trong phát triển du lịch vẫn còn nhiều thách thức; việc nghiên cứu, khai thác và phát huy các di sản văn hóa khảo cổ Óc Eo thông qua đầu tư xây dựng thành sản phẩm du lịch là hoạt động thiết thực và có ý nghĩa. Do đó, Khu di tích Gò Tháp (Đồng Tháp) đang được quy hoạch trở thành Trung tâm Văn hóa - Du lịch trọng điểm của tỉnh theo hướng bảo tồn di sản gắn với phát triển bền vững, nổi bật với hệ sinh thái đồng sen - rừng tràm bao quanh các kiến trúc đền tháp, miếu mạo cùng hệ động - thực vật phong phú tạo nên không gian văn hóa - tín ngưỡng đặc trưng của vùng Đồng Tháp Mười. Gò Tháp còn là địa danh lịch sử gắn liền với phong trào kháng Pháp của hai vị anh hùng dân tộc Thiên hộ Võ Duy Dương và Đốc binh Nguyễn Tấn Kiều (1862-1866), đồng thời là căn cứ của Xứ ủy và Ủy ban Kháng chiến Hành chính Nam Bộ giai đoạn 1946-1949. Ngày nay, nơi đây trở thành điểm đến du lịch văn hóa - tâm linh tiêu biểu của Đồng Tháp, với hai lễ hội truyền thống hằng năm: Lễ Vía Bà Chúa Xứ (rằm tháng 3 âm lịch) và Lễ giỗ hai vị anh hùng dân tộc (rằm tháng 11 âm lịch); khi Thiền viện Trúc Lâm Tháp Mười hoàn thiện, Gò Tháp sẽ mở rộng thêm không gian văn hóa tâm linh đặc sắc, góp phần nâng tầm giá trị di tích trong đời sống tinh thần đương đại. Hiện nay, mô hình "Chợ Quê Gò Tháp", tổ chức định kỳ vào mỗi chiều thứ Bảy cuối tháng và trong các dịp lễ không chỉ tái hiện sinh hoạt truyền thống mà còn gắn kết giữa di sản và cộng đồng qua các hoạt động giới thiệu ẩm thực địa phương, sản phẩm thủ công, hướng dẫn tham quan, lưu trú và giải trí dân gian, mô hình này góp phần bảo tồn giá trị văn hóa bản địa, đồng thời thúc đẩy du lịch cộng đồng và phát triển kinh tế địa phương một cách lâu dài và hiệu quả. Không chỉ là trung tâm khảo cổ tiêu biểu, Gò Tháp lưu giữ nhiều dấu tích lịch sử - văn hóa Nam Bộ. Việc bảo tồn và phát huy giá trị văn hóa Óc Eo tại đây không chỉ góp phần làm sáng rõ tiến trình hình thành vùng đất phương Nam mà còn đáp ứng yêu cầu giáo dục truyền thống, xây dựng bản sắc văn hóa dân tộc và phát triển du lịch bền vững trong thời kỳ hội nhập; Gò Tháp sẽ giữ vai trò then chốt trong chiến lược phát triển du lịch của tỉnh, góp phần nâng cao hình ảnh Đồng Tháp trên bản đồ du lịch quốc gia và khơi dậy niềm tự hào trong mỗi người dân tỉnh nhà.

***2.4. Bảo tồn và phát huy văn hóa Óc Eo - Gò Tháp trong thời kỳ hội nhập***

Di sản văn hóa Óc Eo tại Gò Tháp khẳng định giá trị lịch sử - văn hóa đặc biệt, tuy nhiên, phần lớn vẫn còn nằm dưới lòng đất chưa được khai thác hết, Đảng bộ và Nhân dân tỉnh Đồng Tháp đã nhận thức rất rõ về những di sản quý báu mà tiền nhân để lại và đã chủ động xây dựng các đề án bảo tồn, phát huy giá trị di sản văn hóa vật thể Phù Nam một cách xác đáng nhất, đúng với giá trị của nó. Nhiều biện pháp bảo tồn đã được triển khai: tu bổ đền Shiva, đền Mặt trời, Giếng thần; lập bản đồ khảo cổ tổng thể; đầu tư hạ tầng phục vụ bảo tồn và phát huy giá trị di tích. Đặc biệt, địa phương chú trọng bảo tồn nguyên trạng và bền vững: xây dựng hệ thống đê bao chống lũ; di dời dân cư khỏi khu di tích; lập kế hoạch tài chính định kỳ cho công tác bảo tồn; tuyên truyền, vận động người dân giao nộp cổ vật phát hiện trong quá trình lao động và nâng cao trách nhiệm cộng đồng trong việc giám sát các hành vi xâm phạm di sản. Cùng với sự đồng hành của các nhà khoa học trong và ngoài nước, các đợt nghiên cứu, thám sát đã được thực hiện góp phần hoàn thiện hồ sơ lý lịch di tích cả về lý luận lẫn thực tiễn. Ủy ban Nhân dân tỉnh Đồng Tháp cũng đã có văn bản trình Thủ tướng Chính phủ xem xét bổ sung Gò Tháp vào hồ sơ đề cử Di sản Văn hóa Thế giới cùng với Nền Chùa (Kiên Giang) và Ba Thê (An Giang), đây là một đề xuất mang tính chiến lược và đột phá, góp phần khẳng định giá trị khu di tích Gò Tháp và mở ra cơ hội phát huy tối đa tiềm năng di sản trong phát triển văn hóa - du lịch địa phương thời kỳ hội nhập.

*Xem tiếp trang 352*